

УДК 378.02.091.321-057.875

СЕМИЧЕНКО Валентина Анатоліївна

*доктор психологічних наук, професор кафедри психології
та педагогіки Університету сучасних знань, м. Київ*

АРТЮШИНА Марина Віталіївна

*доктор педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології
Київського національного економічного університет
імені Вадима Гетьмана*

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ І ВИКЛАДАЧІВ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена висвітленню проблеми формування готовності викладачів і студентів до інноваційної діяльності. За результатами емпіричного дослідження засвідчено доцільність реалізації цілеспрямованої програми розвитку здатності суб'єктів педагогічної діяльності до інноваційної діяльності.

Ключові слова: вища освіта, навчальна діяльність, педагогічна діяльність, інноваційність, готовність до інноваційної діяльності.

Постановка проблеми. Глобальні процеси, що відбуваються в суспільстві, вимагають поглиблення уваги до формування особистості, готової до діяльності в умовах постійного інноваційного розвитку всіх сфер людського життя, здатної до ефективного вирішення будь-яких проблем в умовах невизначеності, продукувати і впроваджувати якісно нові способи діяльності.

Проблема розвитку здатності людини до інноваційної діяльності привертає значну увагу як теоретиків, так і практиків. Про визнання актуальності таких досліджень свідчить зростання кількості дисертаційних досліджень з відповідної тематики. Так, питання розвитку інноваційності педагогів розглядали у своїх дисертаційних роботах І. Піскарьова [6], Л. Чернова [7], О. Шлома [8], підготовці студентів різних спеціальностей до

інноваційної діяльності – С. Печерська [5], М. Маліванов [2], Н. Нурієв [3], Г. Овчиннікової [4] та ін. Разом з тим, проблеми підготовки майбутніх і діючих викладачів до інноваційної діяльності, визначення їхньої готовності до роботи на інноваційному рівні досліджувалась недостатньо. Переважна кількість цих робіт виконана у педагогічному руслі. Поза увагою дослідників залишаються психологічні аспекти проблеми, які розкривають особистісні компоненти відповідної готовності.

Мета статті полягає в розкритті результатів комплексного психолого-педагогічного дослідження готовності студентів та викладачів до інноваційної діяльності, яке проводилося в умовах економічного університету. Вибір осіб економічного фахового спрямування визначався тим, що саме економіці належить сьогодні провідна роль у розвитку будь-якого суспільства, формуванні його здатності зайняти високе місце серед інших держав, створити реальні можливості для гідного існування своїх громадян.

Виклад основного матеріалу. У проведеному дослідженні вивчався стан розвитку готовності студентів і викладачів економічного профілю до інноваційної діяльності. Проведений аналіз змісту підготовки майбутніх економістів показав, що питанням інноваційності приділяється певна увага. Але проблеми інноваційної діяльності розглядаються в обмеженому ракурсі – у вирішенні суто економічних питань, без перенесення на інші сфери життя.

У процесі дослідження було розроблено відповідні теоретичні моделі готовності до інноваційної діяльності: студентів і викладачів, які мали однакову структуру (складались з пізнавального, мотиваційного, поведінкового, особистісного компонентів), але наповнювалися різним змістом, що враховував особливості їхньої діяльності (табл. 1-2).

За результатами дослідження було здійснено розподіл учасників дослідження за рівнями сформованості показників готовності до інноваційної діяльності.

Таблиця 1

**Розподіл студентів за рівнями готовності
до інноваційної діяльності**

Компоненти готовності	Показники	Рівні готовності (у %)			Середнє значення, бали
		Н	С	В	
Пізнавальний	Самооцінка знань про реалізацію інноваційної діяльності	10,2	47,5	42,4	2,32
	Здатність надати визначення понять «інновація», «інноваційна діяльність»	16,9	65,3	17,8	2,01
	Здатність пояснити особливості інноваційної діяльності стосовно свого фаху професійної діяльності	33,4	51,6	15,0	1,82
	Здатність вказати, яких знань про реалізацію інноваційної діяльності не вистачає	60,1	32,5	7,1	1,46
Мотиваційний	Самооцінка ставлення до інноваційної діяльності у своїй професійній сфері	1,4	19,9	78,7	2,77
	Визнання інноваційності необхідною складовою своєї професійної діяльності	3,3	34,6	62,1	2,59
	Прагнення до саморозвитку	0	36,8	34,8	2,38
Поведінковий	Самооцінка вмінь реалізації інноваційної діяльності	6,1	41,0	52,9	2,47
	Тактика інноваційної діяльності	6,9	73,4	19,7	2,12
	Здатність самостійно запропонувати щось нове	42,7	38,2	19,7	1,78
	Участь в інноваційній діяльності	24,4	67,2	8,4	1,84
	Прояв інноваційності у навчанні	12,8	53,3	33,9	2,21
	Типи інноваційної поведінки	35,1	49,8	15,1	1,80

Особистісний	Самооцінка наявності здібностей до інноваційної діяльності	1,4	19,9	78,7	2,77
	Виразність інноваційно-значущих особистісних властивостей	12,9	36,9	50,2	2,37
	Мотивація досягнень	47,8	47,8	4,4	1,57
	Рефлексивність	17,8	68,9	13,3	1,62
	Особистісна креативність	38,6	61,4	0	1,61
	Самоактуалізація	17,1	70,7	12,2	1,95
	Соціально-психологічна адаптація	7,7	74,4	17,9	2,10

З наведених у таблиці даних видно, що значна кількість показників готовності у студентів є недостатньо розвиненими. Найнижчі значення отримані за показниками: «Здатність пояснити особливості інноваційної діяльності стосовно свого фаху професійної діяльності» (кількість студентів, що віднесено до низького рівня, складає 33,4%), «Здатність вказати, яких знань про реалізацію інноваційної діяльності не вистачає» (60,1%), «Здатність самостійно запропонувати щось нове» (42,7%), «Участь в інноваційній діяльності» (24,4%), «Типи інноваційної поведінки» (35,1%), «Мотивація досягнень» (47,8%) та «Особистісна креативність» (38,6%). Незначною є доля викладачів за показниками «Здатність надати визначення понять «інновація», «інноваційна діяльність», «Рефлексивність», «Самоактуалізація»).

Водночас значна частина студентів визнали інноваційність необхідною складовою своєї професійної діяльності (62,1%), висловили прагнення до саморозвитку (54,8%). Але наявність мотивації до інноваційному розвитку супроводжується явно завищеною самооцінкою за такими параметрами, як наявність знань щодо реалізації інноваційної діяльності (42,4% опитаних віднесли себе до високого рівня), наявність умінь реалізації інноваційної діяльності (52,9%), наявність здібностей до інноваційної діяльності (78,7%), виразність інноваційно-значущих особистісних властивостей (50,2 %). Це свідчить про те, що студенти, не маючи досвіду реальної інноваційної діяльності, не завжди можуть себе оцінити адекватно, а, отже, не усвідомлюють необхідність їхнього подальшого розвитку й саморозвитку.

На наступному етапі дослідження виявлялась готовність викладачів до інноваційної діяльності (табл. 2). Адже не викликає сумніву, що сформуванню творчого спеціаліста може лише викладач, який буде своєю діяльністю на творчих засадах, прагне і вміє впроваджувати в навчально-виховний процес інноваційні технології. Отримані емпіричні результати дозволили виявити, чи готові самі викладачі конструктивно впливати на розвиток інноваційності студентів.

Безумовно, результати діагностики викладачів помітно кращі, ніж у студентів. Але й тут виявлено показники, які потребують подальшого розвитку. Так, 31,4% викладачів не беруть участі в інноваційній діяльності. 23,3% не можуть надати визначення понять «інновація», «інноваційна діяльність». Лише 16,7% високо оцінюють своє вміння реалізовувати інноваційну діяльність. Разом з тим, 86,1% учасників гостро відчують потребу в інноваціях для своєї професійної діяльності. 84,7% прагнуть до саморозвитку, водночас 80,4% вважають, що в них наявний необхідний рівень розвитку інноваційно-значущих особистісних властивостей.

Отже, викладачі розуміють необхідність інноваційних змін у власній діяльності, готові включитись в інноваційний пошук, хоча визнають це радше на технологічному, а не на особистісному рівні.

Таблиця 2

Розподіл готовності викладачів за рівнями готовності до інноваційної діяльності

Компоненти готовності	Показники	Розподіл викладачів за рівнями, у %			Середнє значення рівня, бали
		Н	С	В	
Пізнавальний	Самооцінка знань про реалізацію інноваційної діяльності	6,7	70,0	23,3	2,16
	Здатність надати визначення понять «інновація», «інноваційна діяльність»	22,3	60,9	16,8	1,94

Мотиваційний	Самооцінка ставлення до інноваційної діяльності у своїй професійній сфері	0	53,3	46,7	2,47
	Тип ставлення до інновацій	0,5	40,8	58,7	2,58
	Оцінка потреби в інноваціях для своєї інноваційної діяльності	0	13,9	86,1	2,86
	Прагнення до саморозвитку	0	15,3	84,7	2,85
Поведінковий	Самооцінка вмінь реалізації інноваційної діяльності	13,3	70,0	16,7	2,03
	Участь в інноваційній діяльності	34,1	43,7	22,2	1,88
	Виразність інноваційної діяльності	0	56,0	44,0	2,44
	Виразність інноваційного підходу у викладанні	11,0	58,2	30,8	2,10
Особистісний	Самооцінка наявності здібностей до інноваційної діяльності	10,0	53,3	36,7	2,27
	Оцінка своєї схильності до інноваційної діяльності	2,3	69,3	38,4	2,36
	Виразність інноваційно-значущих особистісних властивостей	0	19,6	80,4	2,80

У процесі дослідження було розроблено та впроваджено програму розвитку інноваційності студентів у процесі вивчення інтегрованого курсу педагогіки і психології. З цією метою до змісту курсу було введено відповідну теоретичну і практичну складові. Розкривалася сутність інноваційної діяльності, її структура, види інновацій, вплив інноваційної діяльності на різноманітні сфери життя, широко використовувалися методи активного навчання, вводилися рефлексивні процедури. Особлива увага надавалася практичному аспекту – підготовці та захисту студентами індивідуальних творчих завдань і групових інноваційних проектів.

Результати експериментальної роботи, проведеної зі студентами Національного економічного університету імені В. Гетьмана (2 курс), представлені в табл. 3.

Таблиця 3

Рівні готовності студентів до інноваційної діяльності

Компоненти готовності	Показники	Середні значення рівня після I курсу			Середні значення рівня після II курсу		
		КГ, бали	ЕГ, бали	Розбіжність у %	КГ, бали	ЕГ, бали	Розбіжність у %
Пізнавальний	Самооцінка знань про реалізацію інноваційної діяльності	1,81	1,89	4,4	2,47	2,74	10,9
	Здатність надати визначення понять «інновація», «інноваційна діяльність»	1,76	2,07	11,8	2,22	2,10	4,0
	Здатність пояснити особливості інноваційної діяльності стосовно свого фаху професійної діяльності	1,66	1,98	19,3	1,79	1,82	1,7
	Здатність вказати, яких знань про реалізацію інноваційної діяльності не вистачає	1,58	1,75	7,6	1,46	1,90	30,1
Мотиваційний	Самооцінка ставлення до інноваційної діяльності у своїй професійній сфері	2,71	2,86	5,5	2,82	2,96	5,0
	Визнання інноваційності необхідною складовою своєї професійної діяльності	2,45	2,69	9,8	2,74	2,78	1,5

	Прагнення до саморозвитку	2,78	2,88	3,6	2,34	2,75	17,2
Поведінковий	Самооцінка вмінь реалізації інноваційної діяльності	2,48	2,60	4,8	2,71	2,89	6,6
	Тактика інноваційної діяльності	2,07	2,41	16,4	2,40	2,56	6,7
	Здатність самостійно запропонувати щось нове	1,85	1,88	1,6	1,62	2,13	31,5
	Участь в інноваційній діяльності	1,53	1,89	23,5	1,86	2,11	13,4
	Прояв інноваційності в навчанні	2,07	2,13	2,9	2,20	2,40	9,1
	Типи інноваційної поведінки	1,71	2,01	17,5	1,77	2,24	26,6
	Особистісний	Самооцінка наявності здібностей до інноваційної діяльності	2,52	2,36	- 6,3	2,61	2,65
Виразність інноваційно-значущих особистісних властивостей		2,07	2,13	2,9	2,52	2,64	4,8
Мотивація досягнень		1,56	1,80	15,4	2,08	2,17	4,3
Рефлексивність		1,91	2,29	19,9	2,00	2,20	10,0
Особистісна креативність		1,29	1,54	19,4	1,87	1,98	5,9
Самоактуалізація		1,49	2,04	36,9	2,09	2,26	8,1
Соціально-психологічна адаптація		2,00	2,33	16,5	2,98	2,31	11,1

Під час формувального експерименту було поставлено завдання: розкрити інноваційний характер педагогічної діяльності, створити умови для прийняття інноваційних рішень та прояву інноваційних якостей. Очікувалося, що кінцевим результатом такої роботи буде суттєве підвищення інноваційного потенціалу студентів, що виявиться у більш інтенсивному зростанні показників інноваційної готовності майбутніх фахівців. Виявлено лише один випадок меншого значення в експериментальній групі, що стосується самооцінки наявності здібностей до інноваційної діяльності. За ним студенти ЕГ виявилися більш критичними до себе, ніж студенти КГ. Ми розцінюємо цю тенденцію як явно позитивну, адже це дозволяє актуалізувати потребу студентів у подальшому інноваційному розвитку. Найбільші відмінності виявлені за такими показниками, як самоактуалізація (середній рівень в ЕГ перевищує середній рівень в КГ на 36,9%), рефлексивність (на 19,9%), участь в інноваційній діяльності (на 23,5%), здатність пояснити особливості інноваційної діяльності стосовно свого фаху професійної діяльності (на 19,9%), мотивація досягнень (на 15,4%).

Після реалізації формувального експерименту на II курсі найбільші розбіжності виявлені за показниками «Здатність вказати, яких знань не вистачає для реалізації інноваційної діяльності (в ЕГ показник на 30,1% більше, ніж в КГ), «Здатність самостійно запропонувати щось нове» (31,5%), «Типи інноваційної діяльності» (26,6%), «Прагнення до саморозвитку» (17,2%), участь в інноваційній діяльності (13,4%), «Соціально-психологічна адаптація» (11,1%), «Самооцінка знань щодо розвитку інноваційної діяльності» (10,9%).

Таким чином, після I курсу більшого розвитку отримали якості, які створюють передумови для прояву інноваційності як професійно значущого напрямку розвитку та надання первинного досвіду відповідної діяльності. Але студенти ще не досить впевнені у собі і своїх можливостях.

На II курсі йде розвиток якостей, що вже безпосередньо проявляються у процесі включення в інноваційну діяльність. У цілому, найбільші зміни спостерігаються за тими показниками, які за традиційних умов навчання знаходяться на недостатньо високих рівнях. За традиційною програмою роботи також відбуваються позитивні зміни, але ця тенденція не охоплює всіх виявлених недоліків. Явно недостатнім залишається навіть після II курсу таких складових готовності, як «Здатність вказати, яких знань при реалізації інноваційної діяльності не вистачає», «Здатність самостійно запропонувати щось нове», «Участь у інноваційній діяльності», «Типи інноваційної поведінки», «Особистісна креативність».

Разом з тим в експериментальній групі на наступних етапах роботи слід звернути увагу на подальший розвиток особистісної креативності, здатності пояснити особливості інноваційної діяльності стосовно свого фаху професійної діяльності, здатності вказати, яких знань про реалізацію інноваційної діяльності не вистачає. Але ці напрями роботи повинні будуватись на предметах фахового спрямування. Тобто в ході формуючого експерименту студенти усвідомили і прийняли ідею інноваційності, отримали досвід інноваційної діяльності, визначилися з якостями, які слід розвивати надалі. Використовуючи цей фундамент, викладачі фахових дисциплін зможуть безпосередньо забезпечити студентам умови для прояву інноваційності у сфері професійної діяльності.

Водночас виконання цієї рекомендації можливе лише за умов готовності самих викладачів до інноватики. Тому з викладачами також проводилася аналогічна робота, що містила теоретичну складову, поглиблене ознайомлення з інноваційними освітніми технологіями, апробацію цих технологій у власній діяльності, виконання творчих завдань, що сприяють інноваційному пошуку, включення елементів тренінгу особистісного розвитку.

У табл. 4 представлені дані щодо змін, котрі відбулися з викладачами внаслідок проведення з ними відповідної роботи.

Таблиця 4

Показники готовності викладачів до інноваційної діяльності

Компоненти готовності	Показники	Середні значення рівня, у балах		Розбіжності, у %
		До експерименту	Після експерименту	
Пізнавальний	Самооцінка знань про реалізацію інноваційної діяльності	2,15	2,61	21,4
	Здатність надати визначення понять «інновація», «інноваційна діяльність»	1,69	2,27	34,3
Мотиваційний	Самооцінка ставлення до інноваційної діяльності у своїй професійній сфері	2,61	2,89	9,6
	Тип ставлення до інновацій	2,15	2,38	10,7
	Оцінка потреби в інноваціях для своєї інноваційної діяльності	2,31	2,48	7,4
	Прагнення до саморозвитку	1,98	2,21	11,6
Поведінковий	Самооцінка вмінь реалізації інноваційної діяльності	2,23	2,39	7,2
	Участь в інноваційній діяльності	2,23	2,32	4,0
	Виразність інноваційної діяльності	1,92	2,44	27,1
	Виразність інноваційного підходу у викладанні	–	–	–
Особистісний	Самооцінка наявності здібностей до інноваційної діяльності	2,53	2,78	9,9
	Оцінка своєї схильності до інноваційної діяльності	2,23	2,50	12,1
	Виразність інноваційно-значущих особистісних властивостей	1,92	2,11	9,9

З таблиці видно, що найбільші зрушення внаслідок здійснення формульованого впливу відмічені за показниками «Здатність надати визначення понять «інновація», «інноваційна діяльність» (34,3%), «Виразність інноваційного підходу у викла-

данні» (27,1%), «Самооцінка знань про реалізацію інноваційної діяльності» (21,4%), «Оцінка своєї схильності до інноваційної діяльності» (11,1%). Тобто викладачі, що брали участь в експерименті, не лише прийняли ідею інноваційності, але й почали впроваджувати інновації у власну діяльність.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження надало можливість зробити наступні висновки:

1. Підготовка майбутніх фахівців до інноваційної діяльності розглядається сьогодні як важливий фактор розвитку суспільства. Від готовності нового покоління спеціалістів до продукування і впровадження інновацій значною мірою залежить статус країни у світовому суспільстві, добробут її громадян.

2. Важливе місце в розвитку суспільства належить фахівцям економічного профілю, від яких безпосередньо залежить модернізація суспільства, перспективи його розвитку. Тому формування готовності студентів економічних спеціальностей до інноваційної діяльності є важливим завданням вищої школи.

3. Умовою розвитку інноваційності майбутніх фахівців є готовність педагогів вищого навчального закладу до використання інноваційних засобів організації навчального процесу, їхнє прагнення до інновацій.

4. За результатами теоретичного аналізу побудовано модель готовності студентів і викладачів до інноваційної діяльності, структуру якої складають три компоненти: пізнавальний, мотиваційний, поведінковий, особистісний. Разом з тим, наповнення цих компонентів структурними елементами у студентів і викладачів має свою специфіку, яка обумовлена особливостями їх діяльності.

5. За результатами діагностування виявлено, що формування готовності як студентів, так і викладачів до інноваційної діяльності за існуючих умов є недостатнім.

6. Шляхом впровадження системи роботи зі студентами і викладачами доведено можливість оптимізації процесу формування готовності основних суб'єктів навчального процесу до інноваційної діяльності.

Список використаних джерел

1. Герасимов Г.И. Инновации в образовании: сущность и социальные механизмы / Г.И. Герасимов, Л.В. Илюхина. – Ростов н/Д : Логос, 1999. –136 с.

2. Маливанов Н.Н. Теория и практика формирования в системе непрерывного образования профессионально важных качеств инженера как субъекта инновационной деятельности : [дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.087] / Н.И. Маливанов. – М., 2003. – 370 с.

3. Нуриев Н.К. Проектирование дидактической системы инновационной подготовки специалистов в области программной инженерии: [дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08] / Н.К. Нуриев. – Казань, 2006. – 20 с.

4. Овчинникова Г.М. Подготовка студентов технических вузов к инновационной деятельности : [дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08] / Г.М. Овчинникова. – Тольятти, 2000. – 20 с.

5. Печерская Э.П. Методология формирования инновационного компонента профессиональной деятельности специалиста в условиях высшей школы : [дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08] / Э.П. Печерская. – Тамбов, 2003. – 20 с.

6. Пискарева И.Е. Формирование готовности будущих учителей к инновационной деятельности : [дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08] / И.Е. Пискарева. – Кострома, 2000. – 20 с.

7. Чернова Л.Т. Формирование профессиональной личностной готовности учителя к инновационной деятельности в системе повышения квалификации : [дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01] / Л.Т. Чернова. – Казань, 1997. – 20 с.

8. Шлома А.В. Личностно-профессиональное самосовершенствование как средство подготовки учителей к инновационной деятельности : [дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08] / А.В. Шлома. – Брянск, 2004. – 20 с.

Semychenko V.V., Artjushina M.V.

THE PROBLEM OF STUDENTS' AND TEACHERS' READINESS TO THE INNOVATION ACTIVITY

The article is devoted to the problem of formation of students' and teachers' readiness to the innovation activity. The results of the empirical investigation show the expedience of the realization of special program aimed to develop subjects' of pedagogical activity abilities to the innovation activity.

Key words: *higher education, educational activity, pedagogical activity, innovation, readiness to the innovation activity.*

Семиченко В.А., Артюшина М.В.

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ І ВИКЛАДАЧІВ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Статья посвящена освещению проблемы формирования готовности преподавателей и студентов к инновационной деятельности. Результаты эмпирического исследования свидетельствуют о целесообразности реализации целенаправленной программы развития способности субъектов педагогической деятельности к инновационной деятельности.

Ключевые слова: *высшее образование, учебная деятельность, педагогическая деятельность, инновационность, готовность к инновационной деятельности.*

Надійшла до редакції 2.02.2012 р.